УДК 811.111:811.161.2'373.7

Шепітько С. В.,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету

Зензерова В. І.,
магістрант
Маріупольського державного університету

ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА УСТАЛЕНИХ ПОРІВНЯНЬ ІЗ ЗООНІМАМИ ТА ФІТОНІМАМИ

Анотація. У статті проаналізовано семантику та символіку усталених порівнянь із зоонімами та фітонімами (на матеріалі англійської та української мов), окреслено їхню антропоцентричну спрямованість. Виявлено чинники, які впливають на прояв етнічної специфіки усталених порівнянь зазначених мов. Наведено приклади етимологічних та культурологічних відмінностей усталених порівнянь англійської та української мов.

Ключові слова: усталені порівняння, етнічна специфіка, символи, прототипи, фразеосемантичні групи, антропоцентризм.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку науки про мову дослідження усталених порівнянь неможливе без вивчення їхньої етнічної специфіки, без розгляду ролі компонентів порівнянь (у нашому випадку – зоонімів та фітонімів) у репрезентації культури народу.

Зіставлення українських і англійських усталених порівнянь, що містять як компонент зоонім або фітонім, виявляє значну кількість невідповідностей у вживанні тих самих зоонімів/фітонімів в українській і англійській мовах.

Аналіз чинників, що впливають на прояв етнічної специфіки усталених порівнянь, сприятиме розробленню актуальної нині антропоцентричної парадигми, теорії лінгвокультурології, етнолінгвістики. У практиці лексикографії з'явиться можливість укладання багатомовних словників усталених порівнянь, критерієм систематизації яких стане новий когнітивно-прагматичний підхід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усталені порівняння (далі – УП) різно- та близькоспоріднених мов крізь призму біоморфного коду культури вивчали О. Потебня [1], О. Арсентьєва, К. Мізін, О. Шаля й ін.

Сьогодні в умовах міжкультурної комунікації актуальне вивчення фразеологічних одиниць у порівняльному аспекті, що сприяє розкриттю специфіки національної ментальності тих чи інших народів. Лінгвокультурному аналізу фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі компонент-зоонім присвячено багато праць [2–4].

Актуальність дослідження також підсилюється браком цілісного бачення ізоморфних та аломорфних рис символізму усталених порівнянь різних мовних спільнот.

За **мету дослідження** обрано аналіз етнокультурних особливостей усталених порівнянь із зоонімним і фітонімним компонентом і лінгвістичних засобів їх вираження в англійській та українській мовах, які розкривають культурно-національні стереотипи і відтворюють притаманний лінгвокультурній спільноті менталітет.

Виклад основного матеріалу. У кожній національній культурі можна виокремити специфічні риси, які відіграють особливо важливу роль у формуванні національного характеру і національного менталітету.

Усталені порівняння відображають національну культуру через свої прототипи. Саме до цієї групи належить більшість усталених порівнянь із зоонімами і фітонімами. Без сумнівів, зооніми/фітоніми в кожній мові мають переносне, образне значення, яке може використовуватися під час опису людини, її відчуттів і сприйняття, емоцій і почуттів, ставлення до різних ситуацій. Ця характеристика, оцінка різниться в культурах і мовах, тобто вона формується під впливом навичок практичної життєдіяльності народу, його традицій, вірувань. Це говорить про те, що кожен народ бачить світ під своїм кутом зору, крізь призму національного розуміння.

В. Гак зазначає, що «відбір ознак в елементів дійсності для їх найменування має першорядне значення для всієї організації лексичної системи. Усі відмінності в лексичних системах двох мов, в обсязі значень слів, у використанні слів у мові <…> залежать від тих ознак, за якими члени цього колективу класифікують і називають об'єкти мовного світу» [5, с. 15]. У розбіжності значень або їхній цілковитій відмінності і проявляється національно-культурна специфіка семантики.

Наша мета – зіставити національно-культурну специфіку зоонімів і фітонімів у стійких порівняннях української й англійської мов, а отже, виявити їхню етнічну специфіку.

Етноспецифічність стійких порівнянь особливо яскраво проявляється у використанні неоднакових зооморфних образів за збігу сюжетів і смислів. Прикладом можуть слугувати такі усталені порівняння:

as a hog o nice	*як корова на льоду*
look like a drowned rat	*ніби мокра курка*
like a bear with a sorehead	*ходити / бути як сич*
to stare like stuck pig	*дивитися як баран на нові ворота*
as obstinate as a mule	*впертий як осел*
(as) silly as a sheep/(as) stupid as a donkey	*дурний як баран*

тощо.

Той самий зооморфний образ у стійких порівняннях може розвивати кілька символічних змістів (домінантних і додаткових сем), що зумовлює перехрещуваність значень зооморфних номінацій у порівнюваних мовах.

Необхідно зауважити, що саме в семантиці стійких порівнянь виявлена картина світу даного етносу, яка стає фундаментом усіх культурних стереотипів. Її аналіз допомагає зрозуміти, чим різняться національні культури, як вони доповнюють одна одну на рівні світової культури. Згідно за матеріалом, значення всіх представлених стійких порівнянь культурно специфічні, а назви тварин або рослин у них виконують символічно-образні функції. Тобто символіка вписана в семантику етнокультурного контексту.

Символи – це асоціативні уявлення в певному мовноетнокультурному середовищі. Істотно вплинули на теорію символів погляди О. Потебні та М. Костомарова. Етимологію, розвиток і вираження символів О. Потебня загалом пов'язував зі словом, з мовою, етнокультурою, фольклором. На його думку, із самого початку свого виникнення слово виступає символом лише однієї певної ознаки, яка входить до певного позначуваного поняття, виражає саме ту з них, яка «уявляється народному світогляду найважливішою» [6].

Р. Барт, на нашу думку, найбільш влучно визначив специфіку терміна «символ». На його думку, «символ – це не образ, це сама множинність смислів. Символ стійкий. Змінюватися може лише усвідомлення його суспільством, як і права, якими суспільство його наділяє» [7, с. 349].

Розглянемо вплив етнічної специфіки усталених порівнянь англійської та української мов на компонентне/символьне їх наповнення. Для цього проведемо зіставний аналіз частини корпусу усталених порівнянь із зоонімами/фітонімами на позначення якостей людини. Базуючись на ідеографічній класифікації О. Баранова [8] та теорії фразеосемантичного поля О. Біріх [9] і Н. Сабурової [10], отримаємо такі три підгрупи усталених порівнянь:

– усталені порівняння, які вказують на особисті якості людини;

– усталені порівняння, які вказують на фізичні і психічні властивості, стани і відчуття людини;

– усталені порівняння, які позначають діяльність людини, міжособистісні стосунки.

До усталених порівнянь, що вказують на риси характеру, належать фразеологічні одиниці, які позначають особисті якості людини, позитивні і негативні, а також шкідливі звички. Ця група порівнянь досить численна і з етнічного погляду є, на нашу думку, дуже важливою.

Негативні риси характеру людини можуть бути представлені одними з таких семантичних груп:

– *жорстока людина.*

В англійських усталених порівняннях вживають зоонім «тигр»: *fierceas a tiger, work like a tiger*, для україномовного етнокультурного оточення цей образ дещо екзотичний, тому й не прототипний: найчастіше використовується «лев»: *злий як лев*;

– *мерзенна людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «кабан»: *as mad as a wrongly shot hog*, в українських усталених порівняннях – зоонім «вугор»: *слизький як вугор*;

– *підла людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «собака»: *crooked as a dog's hind leg*, в українських усталених порівняннях – зоонім «змія»: *підступній як змія*;

– *божевільна людина.*

Усталені порівняння, які виражають психічні розлади в англійській мові, вражають широким розмаїттям використаних унікальних образів. Божевільну людину британці можуть порівняти з барсуком (*mad as a badger*), із клопом (*as crazy as a bedbug*), із жуком (*mad as a beetle*), змією (*mad as a cut snake*), із шершнем (*mad as a hornet*), з гагарою (*crazy as loon*), з березневим зайцем (*mad as a March hare*) і навіть із бандикутом (тобто сумчастим барсуком) (*as mad as a bandicoot*).

В українській мові не використовується сема «божевільний», найбільш близька до неї сема «скажений», яка несе певний відтінок вищої міри злості та представлена невеликою кількістю образів: собака (*як пес скажений*); хрін (*злий як скажений хрін*);

– *вперта людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують фітонім «акація» (*tough as a seasoned mulga)* на позначення не тільки впертої, а й нелагідної, важкої людини. Таке порівняння з компонентом «акація» специфічне тільки для англійської мови;

– *похмура людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «сипуха»: *lookats mb like a barn-owl*; в українських усталених порівняннях – зоонім «вовк»: *дивиться з-під лоба, як вовк*; або «сова»: *як сова понура*;

– *дурна людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «хробак»: *as silly as a tin of worms*; в українських усталених порівняннях – зооніми «вівця», «бик», «козел», «теля»: *дурна, як вівця / як бик / як цап / як теля*;

– *злодій.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «лиса»: *thieving as a fox's snout*; в українських усталених порівняннях – зооніми «сорока» та «кіт»: *заглядає, як сорока на голу кістку; заглядає, як кіт у каганець*;

– *нав'язлива людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «молюск»: *sticklike a limpet*; в українських усталених порівняннях – фітонім «реп'ях»: *причепився, як реп'ях*; або зоонім «собака»: *прив'язався, як собака до пана*;

– *жадібна людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «вовк»: *as greedy as a wolf*, або «лисиця»: *greedy as a fox in a hen-roost*; в українській мові вовк асоціюється радше з голодом, ніж із жадібністю;

– *хитра людина.*

Лисиця є символом хитрості в багатьох культурах, цьому сприяли і біблійна символіка, і фольклор, і літературна традиція. В англійському порівнянні наявний варіант слова *sly* – «лукавий, хитрий, лицемірній», *cunning* – «хитрий, підступній» (*as cunning / slyas a fox*). Образ лисиці в українському фольклорі є носієм в основному підступності, нещирості. В українській мові приписують хитрість також гусаку, собаці, кобилі (*хитрий, як циганська кобила; облесливий, як собака; хитрий, як Панасова гуска*).

В англійській мові атрибут «хитрий, вигадливий» приписують також мавпі: *as clever as a cartload of monkeys; (as) tricky as a monkey*. В українській мові зоонім «мавпа» має два переносних значення – «людина, що сліпо наслідує чужі звички, вчинки», «дуже негарна людина». Усталених порівнянь з аналізованим компонентом не знайдено.

Позитивні якості людини були нами виокремлені в такі групи:

– *смілива людина.*

Українське уявлення про сміливість людини (сміливий, як сокіл) та англійське *(as) game as a cockerel* (сміливий, як бійцівський півень) використовують різні образи-символи;

– *працьовита людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «бобер»: *as buzy as a beaver*, або «вулик»*: as busy as a beehive*; в українських усталених порівняннях – зоонім «віл»: *впрягтіся, як віл в ярмо*;

– *весела людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зооніми «цвіркун», «коник», «гієна»: *merry as a cricket; merry as a grig; laugh like a hyena*; в українських усталених порівняннях – зооніми «соловейко» та «горобець»: *щебетліва, як соловейко; веселий як горобець*;

– *грайлива людина.*

В англійських усталених порівняннях уживають зооніми «молода лисиця» (*game some as a young fox*) або «кошеня» (*as play ful as kitten)*; в українських усталених порівняннях – тільки «кошеня»: *грайливий, як кошеня*.

Відомо, що мови є не результатом прямого відображення світу, а тільки інтерпретацією людиною дійсності. Народ бачить світ крізь призму своєї мови. Отже, британський народ по-своєму інтерпретував дійсність і створив суто національні усталені порівняння. Українська мова, як і будь-яка інша природна мова, відображає певний спосіб сприйняття світу. Володіння мовою передбачає володіння концептуалізацією світу, відображеною в цій мові. Сукупність уявлень про світ, укладена в значення порівнянь української мови, складається в єдину систему поглядів. Звідси випливає висновок, що усталені порівняння є тією специфічною сферою, яка зберігає суто національне світовідчуття, акумулюючи досвід одного народу щодо світу.

Усталені порівняння, що позначають атрибути зовнішності людини, наводяться в таких групах:

– *товста людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують зооніми «гіпопотам» (*fat as a hippo*) або «куріпка» (*as plump as a patridge*), а в українських – «кабан» (*гладкий, як кабан; товстий, як кабан*) та «ведмідь» (*товстий, як ведмідь*);

– *фізичне здоров'я.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «собака»: *fit as a butche's dog*; в українських – фітонім «дуб»: *міцний, як дуб*; або зоонім «кінь»: *здоровий, як кінь*;

– *гола людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «сойка»: *as naked as a jaybird*; в українських – фітонім «пень»: *голий, як пень*.

Іноді об'єкт порівняння не змінюється, він уже розглядається як набір конотативних ознак, закріплених у свідомості носіїв окремої культури. Наприклад, для характеристики зовнішнього вигляду: *body as limp as kelp* (атрибут «м'який»). А в українській мові в порівнянні *зелений, як ламінарія* (атрибут «зелений»), компонент порівняння набуває нової ознаки і втрачає старий завдяки прикметнику, який є значущим для носія іншої мовної спільноти.

Національна своєрідність корпусу усталених порівнянь англійської та української мов свідчить не про різне сприйняття дійсності різними мовними суспільствами, а лише про надзвичайно широкі можливості її образного осмислення і відображення засобами мови.

Розглянемо деякі фразеосемантичні підгрупи:

– *смерть.*

В обох порівнюваних мовах використовують зоонім «муха» (*мруть, як мухи; drop / die like flies*). Але в українських порівняннях «муха» несе ще такі додаткові семи: «незграбність, повільність» (*як муха в сметані*); енергійність: *як муха в окропі*; жадібність: *допався, як муха до меду*. В англійській мові – стабільність (*like a fly in amber*);

– *важке життя.*

В обох мовах збіги спостерігаються в усталеному порівнянні із зоонімом «собака»: *to live like a dog* та *живеться, як собаці на прив'язі*. Але в українській мові компонентові традиційно приписують ще ознаки: вірний, голодний, досвідчений, брехливий, злий, хитрий, втомлений. В англійських порівняннях вербалізовано низку інших атрибутів: хвороба, депресія, неохайність (*dressed/done up like a dog's dinner; (as) sick as a dog*);

– *велика кількість.*

Велику кількість людей в українських стійких порівняннях прийнято позначати за допомогою фітонімів – «мак», «часник», «трава»: *багато, як за гріш маку; багато, як на крок часник; багато, як трави*; в англійській уживають фітонім «ожина» або зоонім «собака»: *as common / plentiful, plenty, thick as blackberries* або *as many as stray dogs*;

– *обережність.*

В українських усталених порівняннях уживають зоонім «кіт»: *тихо, як кіт*, порівняно з англійськими порівняннями *as nervous as a cat; like a cat on hot bricks*, які несуть сему «неспокій». Цей приклад відображає трансформацію значення стійкого порівняння української й англійської мов.

Важливе місце в психології посідає проблема універсальності і національної специфіки емоцій. Учені дотримуються різних думок щодо цієї проблеми. Одні з них вважають, що емоції не універсальні, а етноспецифічні. Здатність їх переживати залежить від типу культури, лінгво-етнічної приналежності людини. Самі емоції, як і засоби їх вербального і невербального оформлення в тому чи іншому етносі, засвоюються як певні культурні моделі, задані певним соціокультурним простором.

Інтерпретація відповідних усталених порівнянь виявляє різні для людини психічні стани. Аргументами, згідно з уявленнями українців і британців, слугують такі судження, що класифікуються нами на відповідні семантичні групи:

– *сором.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «омар»: *redas a lobster*, в українських – зоонім «рак»: *червоний як рак*; фітоніми «буряк»: *червоний як буряк*, та «перець»: *червоний, як перець*.

В українському усталеному порівнянні «почервоніти як рак / як рак печений» втілено спостереження за зміною кольору вареного рака: його природний колір (сіро-зелений) стає червоним, коли рака зварять. З підвищенням температури специфічні сполуки руйнуються, тому й зварений рак червоніє. У британців червоніє омар – *red as a lobster*;

– *страх.*

Як відомо, британці кролика наділяють такими рисами характеру, як лякливість, боягузтво. Саме вони приписуються поведінці людини, зображеної усталеним порівнянням: *belike*

a rabbit caught in the head lights. В Америці частіше трапляється аналог цього усталеного порівняння *belike a deer caught in the head lights*, який можна розглядати як лінгвокультурологічну особливість. В англійській мові боязку людину порівнюють ще із зайцем: *as timid as a hare*, що не тотожне українській інтерпретації «боягузливий», яка має яскраво виражену негативну конотацію.

В українській мові зайця додатково наділяють ще такою рисою характеру, як недоречність: *вискочити, як заєць з-під куща / як Пилип з конопель*. На прикладі українського порівняння можна побачити, як під час утворення індивідуального значення порівняння ці семи трансформуються в сему, яка відображатиме нову, іншу ознаку людини;

– *гнів.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «бик»: *like a bull in a china shop; like a bull at a gate*, який вербалізує ще додаткові семи: «невігластво», «неповоротkість», «агресивність», «наполегливість».

До наступної підгрупи належать усталені порівняння, які позначають фізичні відчуття людини і можуть бути представлені у вигляді таких груп:

– *важке дихання.*

В англійських усталених порівняннях людину, яка важко дихає, асоціюють із зоонімом «сірий дельфін» (*puff like a grampus*), в українських – із зоонімом «віл»: *дихає важко, як віл*;

– *сонливість.*

В англійських усталених порівняннях сонну людину асоціюють із зоонімом «коала»: *sleepy as a koala*; в українських – із зоонімом «муха»: *сонний, як муха*;

– *бадьорість.*

Для характеристики фізіологічного стану людини, яка зберегла бадьорість після безсонної ночі, застосовується порівняння *as fresh as a daisy*. Символом свіжості в англійській мові є фітонім *daisy* – квітка, поширена в Англії. У свідомості ж українців закріплений стійкий зв'язок інших фітонімів, що позначають вищий ступінь свіжості: *свіжий, як огірочок*;

– *повільність.*

Британці дуже повільну людину порівнюють із дощовим тижнем: *as slow as a wet week*, а українці – з раком: *повзе, як рак; жвавий, як рак на греблі; пішов, як рак по воду* тощо;

– *спритність.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «олень»: *as fleet as a deer*, в українських – «білка»: *крутитися як білка в колесі*;

– *голод.*

В українських порівняннях *голодний як вовк / як собака* символом голоду є зоонім «вовк/собака». В англійських порівняннях, навпаки, використовуються образи яструба: *as hungry as a hawk*, а також мисливця: *as hungry as a hunter*.

Зооніім «вовк» увійшов у порівняння *голодний як вовк* завдяки вовчому апетиту. У вовка вузькі щелепи, тому він їсть повільно, але коли він поспішає, то глитає й може з'їсти за один раз 10 кілограмів м'яса [8].

Дібравсь, як вовк до кошари – українське порівняння із зоонімом «вовк» розповідає про відому вовчу хватку, коли він ріже овець десятками тому, що його збуджує азарт охоти та запах крові, але не голод. Ці спостереження за вовчими звичками відображають сформовані в українців уявлення та переводять образ вовка в розряд символу.

В англійській мові зоонім «ведмідь» у порівняннях розвинувся до моральної оцінки й атрибута «голодний». Але спостерігаються розбіжності в трактуванні образу ведмедя. В англійській свідомості ведмідь ще злий – *as cross as a bear with sorehead*. А в українській мові зоонім «ведмідь» має таку низку атрибутів: «сильний», «незграбний», «дурний», «товстий», «старий» (*старий, як ведмідь*);

– *п'яна людина.*

Прототипно значущими образами «алкогольного сп'яніння» є образи свині і мавпи. Подібність поведінки і зовнішнього вигляду цих тварин і п'яної людини є основою для створення таких стійких порівнянь із зоонімом: *drunk as a swine; drunk as a pig; pissed as a pig; drunk as dancing pigs; drunk as a sow; as drunk as a David's (Davy's) sow; drunk as a hog; drunk as a nape, fuddled as a nape, drunk as a monkey*.

Поява такої великої кількості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом «мавпа» (в англ. *ape, monkey*) може бути пояснена і тією обставиною, що, за повір'ями древніх, мавпа може викликати дощ. Отже, у народному уявленні британців вона пов'язана з рідиною, тому нерідко співвідноситься зі сп'янінням [11, с. 232].

П'яна людина в англійській мові також порівнюється з низкою оригінальних образів-зоонімів, як-от: тритон (*as pissed as a newt*), дрізд (*tipsy as a thrush in a vineyard*), сова (*drunk as a nowl*), риба (*drink like a fish*) і скунс (*as drunk as skunk*).

В українській мові для опису стану сп'яніння використовують зовсім інші зооніми: свиня та чіп: *п'яний, як свиня; п'яний, як чіп*.

Усталені порівняння, що позначають психічні властивості людини, можна спостерігати в таких групах:

– *щастя.*

У стійких порівняннях англійської мови використані оригінальні порівняння людини, що відчуває себе щасливою, із зоонімами «жайворонок»: *as happy as a lark*; «опосум» на евкаліптовому дереві: *as happy as a possum up a gum-tree;* «молюск»: *as happy as a clam*. Українські ж порівняння використовують зооніми «риба», «горобець», «бобер»: *веселий, як горобець; гуляє, як риба в морі; як бобер у салі*. Отже, українці та британці по-різному уявляють суб'єктивне щастя;

– *задоволення.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «собака»: *pleased as a dog with two tails*, в українських – зоонім «бобер»: *як бобер у салі*;

– *самотність.*

В українськких усталених порівняннях уживають зооніми «вовк», «кажан», «кріт», «кулик»: *живе, як кажан у дуплі; сидить, як кріт у норі; сидить, як кулик на болоті*. В англійській мові самотність пов'язана із зоонімом «вовк»: *to howl like a wolf*;

– *радість.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «муха»: *as glad as a fly*, в українських – «горобець»: *веселий, як горобець*.

Усталені порівняння, що позначають професійну діяльність людини, міжособистісні відносини, репрезентують такі групи:

– *дуже зайнята людина.*

В англійських усталених порівняннях використовують зоонім «тарган»: *buzy as a cockroach*, в українських – «бджола», окрім семи «працьовитість», має ще додаткову сему «зайнятість»: *зайнятий, як бджола*;

– *важка праця.*

Тільки в англійських стійких порівняннях зоонім «собака» вживається на позначення важкої праці: *work like dog*; в українській мові є зоонім «кінь»: *працює, як кінь;* «мураха»: *працювати, як мураха*.

Наприклад, компонент «кінь» і в українській, і в англійській мові є символом важкої праці. У порівнянні *to work like a horse* кінь має ще такі якості, як бадьорість, енергійність, наполегливість в роботі, водночас в українському порівнянні (*працює як кінь*, тобто важко, виснажливо) підкреслюється виснажливий характер праці;

– *небажаний гість.*

В англійських усталених порівняннях уживають зоонім «скунс»: *as well come as a skunk at a lawn party*, або «собака»: *as well come as a dog in a game of skittles*, в українських – «свиня»: *занадівся, як свиня в моркву;* або «жаба»: *пнеться, як жаба на корч*.

Отже, набір зооморфних і фітоморфних образів для відображення домінантних сем (*працьовитість, веселощі, здоров'я, дурість* та ін.) у порівнюваних мовах є різним. Перелічені вище систематизовані групи репрезентують знання і досвід, які характерні тільки для одного народу, визначають його етноспецифічні особливості. Додаткові семи залучених до порівняння компонентів інколи відіграють значну роль у процесі зіставлення і стають центральними в контексті, що супроводжений вербалізацією стереотипів, які репрезентують етномовні особливості.

Реалії природи та культурні, історичні події в житті народів – носіїв англійської й української мов, екологічне оточення в широкому сенсі є джерелом походження низки споконвічних стійких порівнянь.

Звернемося до етимологічного чинника в зіставленні деяких англійських і українських споконвічних порівнянь із компонентом – зоонімом або фітонімом, які своїм походженням зобов'язані реаліям чи подіям, і тим або іншим чином пов'язані з відмінностями в сприйнятті навколишнього світу українцями та британцями.

Для характеристики глухої людини британці й українці використовують різні образи – зооніми «гадюка»: *as deaf as an adder*, та «тетерев»: *глухий як тетерук*.

Англійське усталене порівняння *as deaf as an adder* вперше зафіксовано в книзі Аколастуса Джона Палсгрейва (1540 р.), де він посилається на давнє біблійне переконання, що гадюки не чують. Глуха гадюка уособлює грішників, які закривають свої вуха від гуркоту вчення і слів життя. Справді, барабанної перетинки, що є важливою частиною слухового апарату, у них немає. Але сучасні дослідження вчених-зоологів з Університету Орхуса (Данія) показали, що вухо змій сполучається зі щелепною кісткою замість внутрішньої перетинки. Слуховий процес у змій так: щелепа вловлює поверхневі вібрації із землі та передає їх до внутрішнього вуха [12, с. 335].

Увійшов до українського усталеного порівняння *глухий як тетерук/тетеря* птах, поширений на території України. Настає період, коли тетеруки злітаються виконувати свою шлюбну пісню (токують). Першу частину пісні самець добре чує, що відбувається навкруги, але в момент заключної частини птах надимає горло, розпускає крила, дріботить ногами і нічого не бачить та не чує. Тому мисливці й чатують на цю мить. Зоологи виявили, що в тетерука в слуховому проході є особлива складка із кровоносними судинами, яка наливається кров'ю під час виконання другої частини пісні (2–3 секунди), надавлює і цілком закриває слуховий прохід. Тому тетерук і не помічає звуку [13].

Отже, у свідомості українців і британців закріпилися особливості фізіології і способу життя тварин – гадюки і тетерева, найбільш значущі, на їхню думку, що й відображено в наведених усталених порівняннях.

Англійське усталене порівняння *to look like something the cat dragged in* (хто-небудь, хто виглядає абсолютно пошарпаним) походить від звички котів тягти в будинок те, що вони впіймали під час полювання на вулиці, будь то птиці або миші. Отже, те, що вони приносять, виглядає пошарпаним, «забрудненим» і абсолютно непридатним для будь-якого використання. Так британці описують людей, які створюють враження бездомних або тих, хто потрапив в якусь біду, зафіксувавши котячі повадки. В українській мові пошарпаним буває півень.

Походження англійського усталеного порівняння *likes tealing a corns from a blind pig* (дуже легко, простіше простого) пов'язане з тим, що свиня може без особливих зусиль за запахом відшукати жолуді, однак, якщо вона сліпа, відібрати їх у неї стає легкою справою. В українській мові порівняння зі схожим значенням: *як горіхи лускати*.

Походження українського усталеного порівняння *вискочити, як заєць з-під куща / як Пилип з конопель,* можливо, пов'язане не з якимось чоловіком Пилипом, якому в коноплях задушливо, а із зайцем, якого в українських діалектах називають «Пилипом».

Отже, аналіз усталених порівнянь дає можливість виявити передумови їх виникнення та поринути в культуру народу – носія мови.

Етнічна специфіка усталених порівнянь виявляється під час застосування як компонента порівняння зоонімів або фітонімів-ендеміків. Ендемік – біологічний таксон, представники якого мешкають у відносно обмеженому ареалі. Тварини-ендеміки відіграють особливу роль у житті людей на визначеній території. Розглянемо вплив географічного чинника на прояв національної специфіки усталених порівнянь обох мов на прикладах.

Інтелектуальна неповноцінність людини відображена в австралійському варіанті: *as mad as (a) goanna, de goanna* – піщаний варан, що мешкає в Північній і Східній частинах Австралії.

Мови аборигенів стали відповідним джерелом для найменування об'єктів флори і фауни: *mad as a gum tree full of galahs – galah* – крім назви папуги різновиду какаду, має значення «дурна людина».

Загально вживаними українськими рослинами-ендеміками в складі порівнянь можна вважати такі: гарбуз, рута (*червона, як рута*), барвінок (*зелений/ молодий, як барвінок, як купаний у барвінку*), калина (*червона / гарна, як калина*), рожа (*гарна, як рожа*), ріпа (*говорить, як ріпу гризе, зуби білі, як ріпа*), верба (*зажуритися, як верба*) тощо.

Висновки. Для вивчення етнічних характеристик усталених порівнянь необхідно реалізувати комплексний багатоаспектний підхід (лінгвокультурологічний аналіз), що дозволяє виявити особливості культури народу, особливості менталітету.

Провідним у дослідженні є екологічний чинник, який проявляє етноспецифічність двома шляхами. В першому випадку

та сама зоолексема англійської й української мов виявляє, крім основної семи, різні додаткові семи. В іншому – різні зоніми як компоненти порівняння мають подібну основну сему. Це пояснюється переосмисленням компонента-зооніма шляхом різного характеру культурних настанов і специфічного світобачення носіїв тієї чи іншої культури.

Література:

1. Потебня А. Мысль и язык. Слово и миф / А. Потебня. Москва : Правда, 1989. С. 17–200.
2. Шепітько С., Пилипшанова К. Лінгвокультурний аналіз символів в анімалістичних прислів'ях української й англійської мов. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». 2018. Вип. 2. С. 196–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_2_41.
3. Миронова И. Зоометафора в свете антропоцентричности языка (на материале английской лексики). *Методологические проблемы когнитивной лингвистики.* Воронеж, 2001. С. 149–151.
4. Левченко О. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2000. 231 с.
5. Гак В. Сопоставительная лексикология (на материале французского и русского языков). Москва : Международные отношения, 1977. 264 с.
6. Потебня А. Символ и миф в народной культуре. Москва : Лабиринт, 2000. 480 с.
7. Барт Р. Критика и истина. *Зарубежная эстетика и теория литературы. XIX–XX вв. Трактаты. Статьи. Эссе* / Р. Барт. Москва : Изд-во МГУ, 1987. С. 349–387.
8. Баранов О. Идеографический словарь русского языка. Москва : Прометей, 1990. 198 с.
9. Бирих А., Мокиенко В., Степанова Л. Словарь фразеологических синонимов русского языка: ок. 7 000 фразеологизмов. Свыше 900 синонимических рядов. Москва : Астрель ; АСТ, 2001. 494 с.
10. Сабурова Н. Структура фразеосемантического поля пространства. *Филологические науки*. 2002. № 2. С. 81–88.
11. Брем А. Жизнь животных. Звери. Т. 1. Москва : АСТ, 2000. 832 с.
12. Christensen C., Christensen-Dalsgaard C., Brandt C., Madsen P. Hearing with an a tympanicear: good vibration and poor sound-pressure detection in the royal python. *Journal of Experimental Biology*. United Kingdom. 2012. P. 331–342.
13. Маковский М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. Москва : Владос, 1996. 416 с.

Шепитько С. В., Зензерова В. И. Этническая специфика устойчивых сравнений с зоонимами и фитонимами

Аннотация. В статье проанализированы семантика и символика устойчивых сравнений с зоонимами и фитонимами (на материале английского и украинского языков), определена их антропоцентрическая направленность. Выявлены факторы, влияющие на проявление этнической специфики устойчивых сравнений исследуемых языков. Приведены этимологические и культурологические различия устойчивых сравнений английского и украинского языков.

Ключевые слова: устойчивые сравнения, этническая специфика, символы, прототипы, фразеосемантические группы, антропоцентризм.

Shepitko S., Zenzerova V. Ethnic specifics of similes with zoonyms and phytonyms

Summary. The semantics and symbolism of English and Ukrainian similes with zoonyms and phytonyms are analyzed, their anthropocentric orientation is identified. The factors influencing the similes' ethnic specificity distinctions of compared languages are revealed. The examples of etymology and cultural differences between the English and Ukrainian similes are reflected.

Key words: similes, ethnic specifics, symbols, prototypes, phrase-and-semantic groups, anthropocentrism.